

La Bohème

HOLLANDSE KUNSTENAARS IN PARIJS
1866-1874

INHOUD

INTRODUCTIE 3

schilderijen

DAVID ADOLPHE CONSTANT ARTZ 1837-1890 6

- 1 Atelier Vijzelstraat, Amsterdam, 27 november 1865 26
- 2 Een Amsterdams wonderkind 29
- 3 Johannes Kneppelhout 31
- 4 Parijs, Atelier Rue Humboldt, Montrouge 34
- 5 Musicus in de edele zin van het woord 39
- 6 Atelier Rue Marcadet, Montmartre 41

schilderijen

JACOB MARIS 1837-1899 48

- 7 De Salon 68
- 8 Joseph Joachim, violist 72
- 9 Atelier Rue du Dragon, Saint-Germain-des-Prés 73
- 10 Atelier Rue de l'Abbaye, Saint-Germain-des-Prés 76
- 11 Affaire du chantage 79
- 12 Atelier Rue Furstenberg, Saint-Germain-des-Prés 81

schilderijen

MATTHIJS MARIS 1839-1917 86

- 13 Camille Saint-Saëns 96
- 14 Londen 98
- 15 Zwitserland 99
- 16 Frans-Pruisische oorlog 101
- 17 Kind zonder huis 107
- 18 Parijs staat in brand! 108

schilderijen

FREDERIK HENDRIK KAEMMERER 1839-1902 112

- 19 Pisa 126
- 20 Atelier Avenue Montaigne, Champs-Élysées 128
- 21 Atelier Rue Notre-Dames-des-Champs 132
- 22 De bekentenis 134
- 23 Het slotconcert 136

NAWOORD 139

BRONNEN 142

FOTOVERANTWOORDING 142

BEKNOPTE LITERATUURLIJST 142

EERDER VERSCHENEN UITGAVEN VAN DE AUTEUR 142

LIJST VAN NAMEN 143

COLOFON 144

INTRODUCTIE

Bij onderzoek naar het leven en werk van kunstenaars hoopt men eigenlijk maar één ding: een nieuwe bron op het spoor komen waaruit men kan putten. En dat gebeurde bij het onderzoek naar de kunstschilder David Adolphe Constant Artz (1837-1890). Er werd bij familie een doos vol brieven aangetroffen, geschreven vanuit Parijs door de toen nog jonge schilder aan zijn mecenas Johannes Kneppelhout (1814-1885) in de roerige jaren tussen 1866 en 1874. Ook bleek de correspondentie van Kneppelhout en van Artz' vriend en ateliergenoot Frederik Hendrik Kaemmerer (1839-1902) uit die periode bewaard te zijn gebleven.

In deze historische novelle vertelt Artz middels brieven zijn belevenissen en de lotgevallen van zijn ateliergenoten onder wie Jacob Maris (1837-1899) en Matthijs Maris (1839-1917) in de kunstmetropool Parijs. Ook de bijzondere vriendschap tussen Artz en de vioolvirtuoos Jan de Graan (1852-1874) die destijds bij de kunstenaars in Parijs woonde wordt uitgebreid belicht.

Dit verhaal waarin schilders, musici, schildersmodellen, kunsthandelaren en kunstliefhebbers een rol spelen is grotendeels gebaseerd op brieven die vanuit Parijs per post, per luchtballon en in enkele gevallen per postduif naar het thuisland werden verzonden.

In deze beschrijving worden brieven, brieffragmenten en aanhalingen niet letterlijk geciteerd maar in hedendaagse spelling weergegeven. Het verhaal geeft een fascinerend beeld van het artistieke, onconventionele, vrije leven van jonge Hollandse kunstenaars in Parijs op zoek naar inspiratie, liefde en geluk, 'la vie de Bohème'.

Tiny de Liefde-van Brakel

'voor John en Anita om wie zij waren ♥'

Handwritten text on a yellowish paper, partially obscured by the envelope. It includes the name 'Klein' and other illegible cursive words.

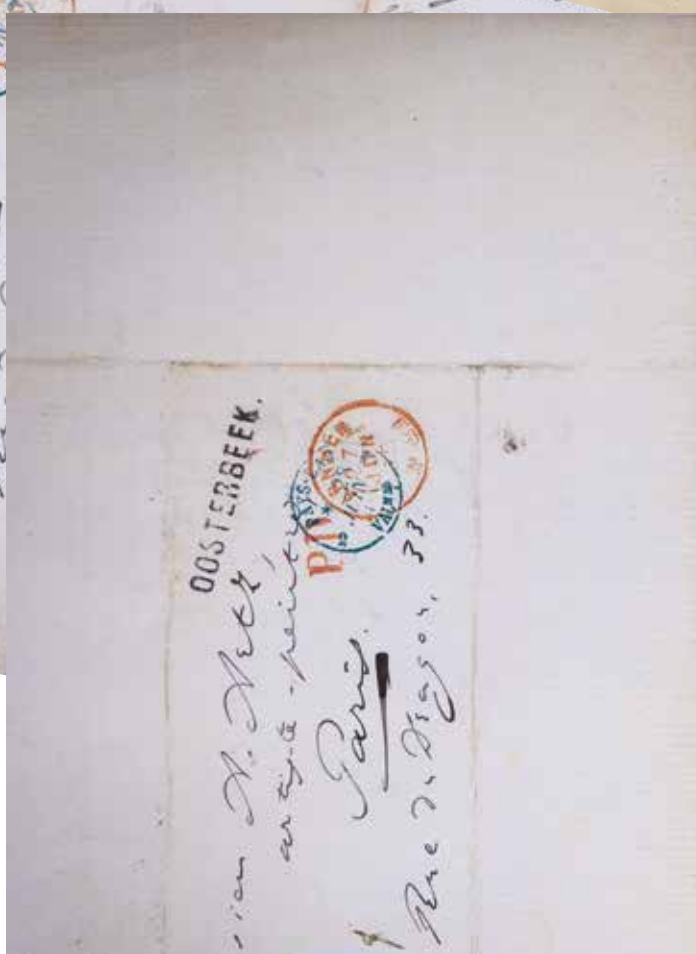
Handwritten text on a yellowish paper, partially obscured by the envelope. It includes the name 'Klein' and other illegible cursive words.

Handwritten text on a yellowish paper, partially obscured by the envelope. It includes the name 'Klein' and other illegible cursive words.

Handwritten text on a yellowish paper, partially obscured by the envelope. It includes the name 'Klein' and other illegible cursive words.

Handwritten text on a yellowish paper, partially obscured by the envelope. It includes the name 'Klein' and other illegible cursive words.

Handwritten text on a yellowish paper, partially obscured by the envelope. It includes the name 'Klein' and other illegible cursive words.

Handwritten text on a yellowish paper, partially obscured by the envelope. It includes the name 'Klein' and other illegible cursive words.

Handwritten text on a yellowish paper, partially obscured by the envelope. It includes the name 'Klein' and other illegible cursive words.

1 Atelier Vijzelstraat, Amsterdam 27 november 1865

Ik neem de pen op om u wat te schrijven...

Het is een kalme, vrij zonnige herfstdag. Ik heb het raam van mijn atelier een stukje omhoog geschoven. Het geschreeuw van de straatventers in de drukke, smalle winkelstraat en het geluid van handkarren en rijtuigen stroomt binnen. Natuurlijk hoor ik liever geluiden van de zee of het gezang van vogels. Toch ben ik ondanks het lawaai en het beperkte uitzicht door de huizen aan de overkant blij en tevreden met deze eenvoudige kamer op de eerste etage in hartje Amsterdam. Ik hoop dat de boom – een klein stukje natuur links van mijn raam – in de zomer niet al te veel licht zal wegnemen. Ik sluit het raam om de kou geen kans te geven binnen te komen.

Bij toeval ben ik hier terechtgekomen. Ik had gehoord dat in het winkeltje van de oude heer Van Wisselingh in de Vijzelstraat hoek Kerkstraat schilders benodigdheden werden verkocht. Het bleek een eigenaardig zaakje in thee- en tabakswaaren. Aan de muren zag ik, turend door het etalageraam, een paar intrigerende schilderijen hangen. Nieuwsgierig ging ik onder het geluid van een schel klinkende winkelbel naar binnen, kocht een rokertje en kwam met de winkelier in gesprek over de kunstwerken in zijn zaak. Hij vertelde met veel trots dat een Franse kunstenaar een tijdje in Amsterdam wilde werken en een atelier zocht, en of hij niet een adresje wist.

‘Er was boven de winkel ruimte genoeg’, vervolgt hij zijn verhaal, ‘en zo kwam de eerste artiest bij mij werken. Hij stelde zich voor: Courbet, Gustave Courbet! Een prachtige kerel met zijn donkere blik en woeste baard. Hij maakte geweldige dingen. Ik kocht wat van hem en verkocht ook het een en ander. Hij gaf mijn adres door aan een andere schilder, die gaf het op zijn beurt ook weer door en zo ben ik aan die werken gekomen. Kijk, dat bloemstilven is ook van een Fransman, Antoine Vollon. Hij werkte hier enige tijd in het atelier. Daarvoor had hij paar dagen gebivakkeerd in Herberg De Munt in het kamertje in de toren dat vaak aan kunstenaars wordt verhuurd. Idyllisch plekje met een prachtig uitzicht, maar hij werd stapelgek van de klokken in de Munttoren die zich dag en nacht lieten horen. **afb. 1.1**

Zo’n heerlijk bloemstilven van Vollon – wat een feest aan kleur – doe ik nooit weg, daar ben ik te veel aan gehecht geraakt.’

Onder de indruk van de verhalen van de man vertelde ik dat ik werkte als beginnend kunstschilder.

‘Als je een atelier zoekt, de kamer boven is momenteel vrij, ook Anton Mauve werkte hier enige tijd’, vertelde de enthousiaste winkelier. Moeizaam en wat hijgend ging de oude baas mij voor de

smalle trap op, toonde mij de kamer en nog dezelfde dag verhuisde ik mijn spullen. ‘Bij mijn familie staat nog een oude piano. Heeft u er bezwaar tegen dat ik die hier in het atelier laat zetten?’ ‘Ik vind het goed, als je het niet al te bont maakt en mij maar mijn nachtrust gunt’, lachte hij.

Nu kan ik het mij eindelijk permitteren een atelier te huren, daar ik een maandelijks toelage krijg van een vermogend man die jonge kunstenaars ondersteunt.

Vanaf mijn twaalfde jaar werkte ik bij mijn stiefvader, die een schildersbedrijfje heeft in de Handboogstraat, maar mijn ambities lagen elders, namelijk in de kunst. Op mijn achttiende trok ik de stoute schoenen aan en schreef mij in voor een avondcursus aan de tekenacademie waar ik Jozef Israëls leerde kennen. Die kennismaking is van veel invloed op mijn leven geweest. Israëls, hoewel twintig jaar ouder dan ik en reeds een beroemd man, kwam toch nog ’s avonds tekenen naar model op de academie. Ik was zeer gelukkig wanneer ik van tijd tot tijd op zijn atelier mocht komen. Uit die bezoeken ontstond een hechte vriendschap. Aan die vriendschap, aan het zien werken en zoeken van de grote meester, heb ik het te danken wanneer ik iets redelijks heb voortgebracht. In 1859 nodigde hij mij uit zes weken met hem mee te gaan naar Zandvoort. Hij had daar een kamer gehuurd pal aan zee bij een vissersfamilie. Een geweldig aanbod, maar dat betekende wel het einde van de werkzaamheden bij mijn stiefvader, die daar niet blij mee zou zijn. Ik voelde mij enigszins verplicht aan hem aangezien hij een fatsoenlijk mens is en goed is voor mijn moeder. Hij reageerde dan ook, naar verwacht, zeer teleurgesteld. Mijn moeder zweeg, maar aan haar houding en aan de glimlach die zij mij schonk bij mijn vertrek naar Zandvoort voelde ik dat zij in mij geloofde.

Ik had in Zandvoort een leerzame tijd, ik had een ervaren leermeester naast mij en samen werkten wij tekenend op het strand en in de duinen en schilderend in onze kamer aan zee. Het was een feest om Israëls te zien zwoegen en knoeien op een schilderij, niet alleen met penseel en verf, maar ook met spuug, met zijn duim of zijn handpalm met een verrassend effect.

In 1860 debuteerde ik op een tentoonstelling in Amsterdam met het werk *Vissersmeisje* en enige maanden daarna exposeerde ik in Den Haag het schilderij *Schelpenvisser*, beide geschilderd in Zandvoort onder het toezien van de meester. De vader van mijn vriend Frans Coenen was de eerste koper van een schilderij van mij.

Ik huurde in Amsterdam een kamertje aan het Amstelveld en werkte, tekende en schilderde gestaag door. Joos, zo werd Israëls genoemd door vrienden en familie, was tevreden over mijn resultaten en hij was ervan overtuigd dat ik door studie en verdere oefening een goede kunstschilder zou kunnen worden. Maar helaas, ik bezat geen rooie cent. Joos kende een rijk man, de heer Kneppelhout, die jonge talentvolle mensen financieel ondersteunde, besloot eens met hem te gaan praten, en met succes. Enige tijd later stuurde ik mijn mecenas de volgende woorden: ‘Eindelijk is het ogenblik daar waarop ik mij van de aangename plicht kan kwijten u een verslag te geven van mijn handelingen en lotgevallen gedurende de laatste

drie maanden. Door uw tussenkomst in staat gesteld vrijer en beter te kunnen arbeiden, gevoel ik mij zo gelukkig als ik nog slechts bij kleine tussenposen geweest ben’.

Nu werk ik dus in de Vijzelstraat. Mijn begunstiger bezorgt mij naast een vast inkomen ook nog werk. Hij heeft mij namelijk de opdracht gegeven een portret te schilderen van een jeugdige violist van dertien jaar oud. Het toeval wil dat ik deze jongen al jaren zeer goed ken.

Ik heb een groot doek geprepareerd, maar wil vandaag de eerste schetsen op papier maken.

In afwachting van de komst van de jonge violist ga ik achter de piano zitten en speel een stukje van Bach. Ik hoor hoe achter mijn rug de deur zachtjes opengaat en dat iemand bijna geruisloos binnensluipt. Na wat gerommel klinkt plots de viool, eerst aarzelend aangezet, om vervolgens met krachtige toon in te vallen. Samen spelen wij het stuk verder uit. Ik ben geroerd, die jongen verrast mij steeds weer opnieuw. Ik draai mij om op de pianokruk en roep uit: ‘Jan, dat klinkt geweldig, welkom in mijn nieuwe atelier. Hoe vind je het? Het lijkt of je alweer gegroeid bent, mijn God, wat een kerel word jij.’

We waren oprecht blij elkaar weer te zien. Hoewel ik bijna vijftien jaar ouder ben dan Jan is er een soort genegenheid als van een oudere broer voor een jonger broertje. Ik herken in het altijd wat nukkige, stille joch veel van mijzelf als kind. Jan schuift een stoel aan bij de piano, slaat een paar toetsen aan en zegt aarzelend: ‘Wat speel je dat fijn, jouw aanslag klinkt mooi en licht en toch strak en trefzeker. Wat een wonderlijk stuk is dit, vind je niet?’

Samen verdiepen wij ons in Bachs pianostuk, pluizen het uit en zijn verrukt over de fraaie opbouw en de fijne harmonieën.

‘Waarom ben je toch schilder geworden en geen musicus?’ vraagt de jongen met verbazing. ‘Dat is een lang verhaal Jantje, dat vertel ik wel een andere keer. We moeten nu aan het werk. Kijk, het doek staat al klaar, geprepareerd en wel, maar vandaag ga ik eerst wat schetsen op papier. Je gaat daar staan op het kleine podium dat ik voor je gemaakt heb met je viool onder je arm en je strijkstok in je hand.’

Verveeld gaat de jongen staan.

‘Zo goed?’ ‘Vind je het geen grote eer Jan, dat er een portret van jou wordt geschilderd in opdracht van een bewonderaar?’ vraagt ik. ‘Ach, er zijn toch foto’s van mij gemaakt, die kan men toch ook aan de muur hangen.’

Schetsend ga ik aan de slag. Ik bestudeer de houding en geef aanwijzingen.

‘Je hoofd rechtop Jan, je schouders ontspannen, je rechterbeen een stukje naar voren, ja zo is ’t beter.’ ‘Ik vind het lastig, kan ik niet gewoon vioolspelen, terwijl jij tekent?’ ‘Nee Jan, je moet nu echt poseren. Je houdt je viool zo raar vast. Het is een geliefd en mooi instrument waar je van houdt, dat moet je laten zien, probeer het! Je kent het verhaal toch wel van Paganini?’

De jongen haalt nee-schuddend zijn schouders op.

1.1 Munt Amsterdam, ca. 1890, prentbriefkaart, 9 x 14 cm

4 Parijs, Atelier Rue Humboldt, Montrouge

Op 5 juli 1866 vertrek ik met goedvinden van mijn mecenas per trein richting Parijs, met een hoofd vol verdrietige, maar ook verwachtingsvolle gedachten.

Mijn vriend Henry Coenen, pianist en een broer van Frans, is mijn reisgenoot tot Brussel, van daaraf stoom ik alleen verder. Aangekomen in Parijs laat ik mij in een vigilante naar een hotel, gerecommandeerd door een vriend, dicht bij de Boulevard des Italiens brengen en van daaruit verken ik mijn nieuwe woonplaats. De eerste wandeling maak ik na aankomst en ik bevind mij al snel in het drukste gedeelte van de stad. De lichten zijn overall reeds aangestoken en de stroom rytuigen en omnibussen voortgetrokken door paarden maken mij duizelig. Ik dwaal zo geruime tijd voort, voorbij dat bonte gewemel van dames en heren en het doffe gegons van de rytuigen. **afb. 4.4**

Na mijn ontbijt in de vroege ochtend ga ik op pad om Jaap Maris en Frits Kaemmerer te zoeken, geen gemakkelijke taak, aangezien zij aan de andere kant van de stad wonen in Montrouge, Rue Humboldt. Zij zijn al ruim een jaar in Parijs en kunnen mij helpen de eerste dagen door te komen.

Van Israëls en Kneppelhout heb ik een flink aantal brieven en aanbevelingen meegekregen. Mijn eerste brief ga ik afleveren bij de heer Audener, die mij namens mijn weldoener voortaan elke maand 100 francs zal overhandigen.

Vervolgens ga ik met een aanbevelingsbrief van Israëls naar kunstcriticus Théophile Thoré, die mij vriendelijk ontvangt. Wij spreken samen over bijzondere kunstenaars in Parijs, met name over een goede vriend van de kunstcriticus, Gustave Courbet.

Thoré vertelt dat iemand eens aan Courbet vroeg: 'Hoe schildert u eigenlijk zulke heerlijke schilderijen?'

Hij had toen geantwoord: 'Opgewonden' en vervolgde:

'Ik ben de meest unieke kunstenaar van de eeuw; de anderen zijn studenten of zwamneuzen. Ik ben door de traditie heen gegaan zoals een goede zwemmer een rivier oversteekt. De academici zijn verzopen!' Zijn streven is een zuivere realistische weergave van de werkelijkheid te geven, zonder opspek.

'Open de musea, en alle normerende, onvrij makende academies kunnen worden opgedoekt,' aldus Courbet.

Thoré geeft mij een paar regeltjes mee voor Courbet. Het lijkt mij geweldig om die kunstenaar te ontmoeten, en zo begint mijn eerste tocht naar een echt Frans atelier.

Alle deuren staan open bij Courbet. Ik bevind mij dadelijk te midden van een massa studies en schilderijen, die mij bij uitstek goed bevallen en magnifiek van kleur zijn. De maestro zelf ziet eruit als een bierbrouwer, groot, dik en buikig. Alleen zijn mond en ogen doen dat zwartbehaarde, bruine gezicht alle ruwheid verliezen en ze verraden meer finesse dan dat robuuste uiterlijk zou doen

vermoeden. Ik overhandig hem het briefje van Thoré en vertel hem dat ik in hetzelfde atelier aan de Vijzelstraat in Amsterdam werkte waar hij ook heeft geschilderd. Ik doe hem de hartelijke groeten van de oude sigarenwinkelier, die hij met een brede glimlach in ontvangst neemt. Inmiddels komt ook zijn model binnen. Zij is heel mooi en heeft een zekere gracie in haar bewegingen. Het is mij wel duidelijk dat Courbet geen leerlingen opleidt. Hij geeft mij het advies om niet te gaan werken op een atelier van een kunstenaar: 'N'allez pas dans un atelier, restez chez vous, prenez un modèle ....et fermez votre porte'.

Ik mag als ik daar zin in heb altijd bij hem langskomen.

Al deze ontmoetingen schrijf ik ongeveer eenmaal per maand aan mijn mecenas, op zijn dringende verzoek. Ik zag daar tegenop, maar het bevalt mij wel om als een journalist mijn belevenissen te noteren, mijn geheugen te trainen en alles nog eens te overdenken. Ik woon tijdelijk bij Jaap Maris en Frits Kaemmerer in Montrouge tot ik een eigen atelier gevonden heb. Er wonen hier in huis ook nog een paar Franse studenten, allen, net als Frits, leerlingen van de schilder Jean-Léon Gérôme.

Jaap vertelt mij dat men de Hollanders hier ziet als een soort wildemannen in plaats van tam en saai, zoals ik dacht. Het schijnt dat wij veel hartstochtelijker zijn, ons veel sneller opwinden in een dispuut en ons oordeel veel sterker uitspreken dan de Fransen. Maris bestraft mij daarom zo nu en dan over een te grote hevigheid in mijn wijze van het verkondigen van mijn ideeën. Hij beweert dat hij zich inmiddels wel heeft aangepast wat betreft zijn conversatie met de Fransen.

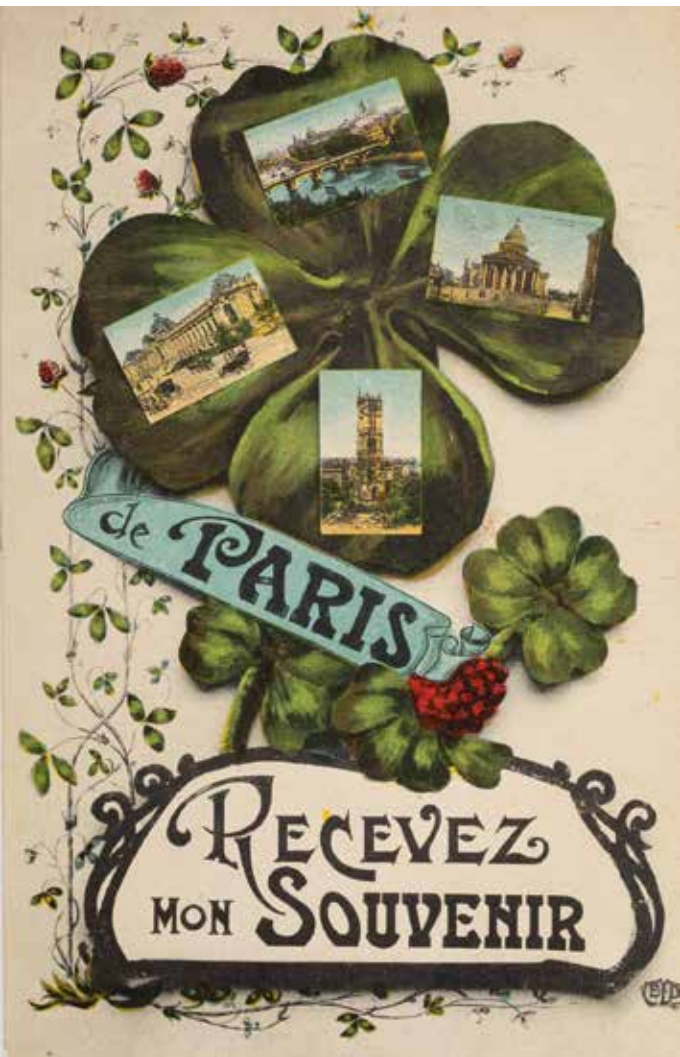
Het is mij nu wel duidelijk dat de École des Beaux-Arts op het ogenblik geen leerlingen aanneemt, zeker geen buitenlanders, omdat de klassen overvol zijn. De ateliers van gevestigde kunstenaars, waar ik eventueel nog zou kunnen komen werken, zijn zodanig ingericht, dat ik er toch heel weinig aan zou hebben. Daar wordt naar model geschilderd en nog meer gekheid gemaakt, aldus Maris, die een tijd bij Ernest Hébert gewerkt heeft. Maris vertelt dat de meester zelf zelden komt opdagen en dat de studenten niet ernstig genoeg zijn.

Aan de nieuwe levenswijze in Parijs begin ik te wennen. Op het atelier van Maris kan ik gelukkig werken, ofschoon ik niet rustig genoeg zit om een schilderij op te zetten. Ik houd mij bezig met schetsen in Jardin du Luxembourg en studies maken in het Louvre. **afb. 4.3 en 4.5**

Ik broed op een onderwerp voor een schilderij voor de aanstaande Salon, ik heb me al in laten schrijven, want de werken moeten over een half jaar al ingeleverd worden.

Jaap Maris is een zeer knappe jongen en alles behalve gek, een jongen die ijverig en ernstig werkt en gevoel en smaak heeft. Aan hem heb ik heel veel, niet alleen als gezelschap, maar ook als leraar. Het is een jongen die een zeer grote aanleg heeft en die zijn verblijf in Parijs goed heeft benut. Ik heb nuttige terechtwijzingen van hem ontvangen terwijl ik op zijn atelier aan het werk ben. Samen hebben wij een ontdekkingsreis in de omstreken van Parijs

4.1 Imp. E. Le Deley, Paris, **Recevez mon Souvenir de Paris**, 1900-1905, prentbriefkaart, 14 x 9 cm, particuliere collectie AG

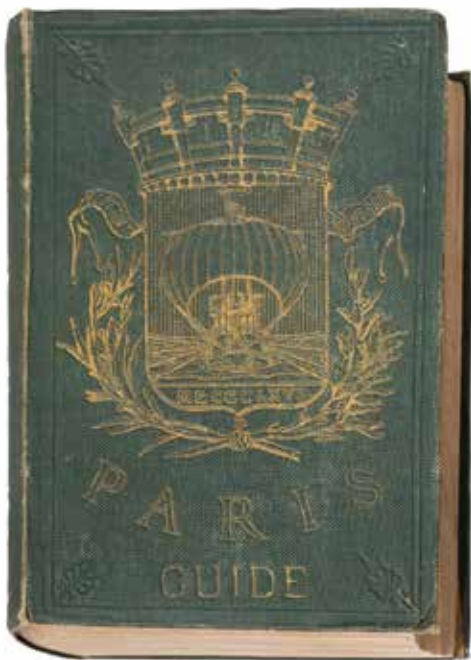
4.2 A. Lacroix, Verboeckhoven et Cie éditeurs, **Guide de Paris**, 1867, boek, particuliere collectie AG

4.3 L.V. & Cie, Aqua-Photo, **La Fontaine de Carpeaux au Luxembourg**, Paris, 1900-1905, prentbriefkaart, 9 x 14 cm, particuliere collectie AG

4.4 Éditeur LL, **Le Boulevard des Italiens**, Paris, 1900-1905, prentbriefkaart, 9 x 14 cm, particuliere collectie AG

4.5 Collections ND Phot. **Le Nouveau Louvre**, Paris, 1900-1905, prentbriefkaart, 9 x 14 cm, particuliere collectie AG

Volgende pagina:
 Claude Monet (1840-1926),
Quai du Louvre, 1867, olieverf op doek,
 65,1 x 92,6 cm, collectie Kunstmuseum Den Haag, inv.nr. 0332453, legaat de heer en mevrouw G.L.F. Philips-van der Willigen, 1942

Claude Monet

830 PARIS. — Le Théâtre du Gymnase et le Boulevard Bonne-Nouvelle. — L

6.3 Éditeur LL, Le Théâtre du Gymnase et le Boulevard Bonne-Nouvelle, Paris, 1900-1905, prentbriefkaart, 9 x 14 cm, particuliere collectie AG

6.4 Les Jardins privés du vieux Montmartre, Paris, Fin d'Été. Parc de la rue Cortot no.16, 8 septembre 1904, prentbriefkaart, 9 x 14 cm, particuliere collectie AG

6.5 Le vieux Montmartre, Paris, Derrière les moulins, 29 mai 1904, prentbriefkaart, 9 x 14 cm, particuliere collectie AG

Les Jardins privés du Vieux-Montmartre. — Fin d'Été. Parc de la rue Cortot, n° 16. 8 Septembre 1904

Le Vieux-Montmartre. — Derrière les moulins. 29 Mai 1904

6.6 Goupil et Cie, Editeurs, Paris, F.H. Kaemmerer, *Marveilleuses sous le Directoire*, ca. 1870, albuminedruk, 17 x 11 cm, particuliere collectie AG

6.7 Goupil et Cie, Editeurs, Paris, F.H. Kaemmerer, *En Embuscade*, ca. 1870, albuminedruk, 17 x 11 cm, particuliere collectie AG

6.8 Goupil et Cie, Editeurs, 9 Rue Chaptal, Paris, F.H. Kaemmerer, *Ruse et defiance*, ca. 1870, albuminedruk, 17 x 11 cm, particuliere collectie AG

6.9 Goupil et Cie, Editeurs, Paris, F.H. Kaemmerer, *Un baptême sous le Directoire*, ca. 1870, albuminedruk, 17 x 11 cm, particuliere collectie AG

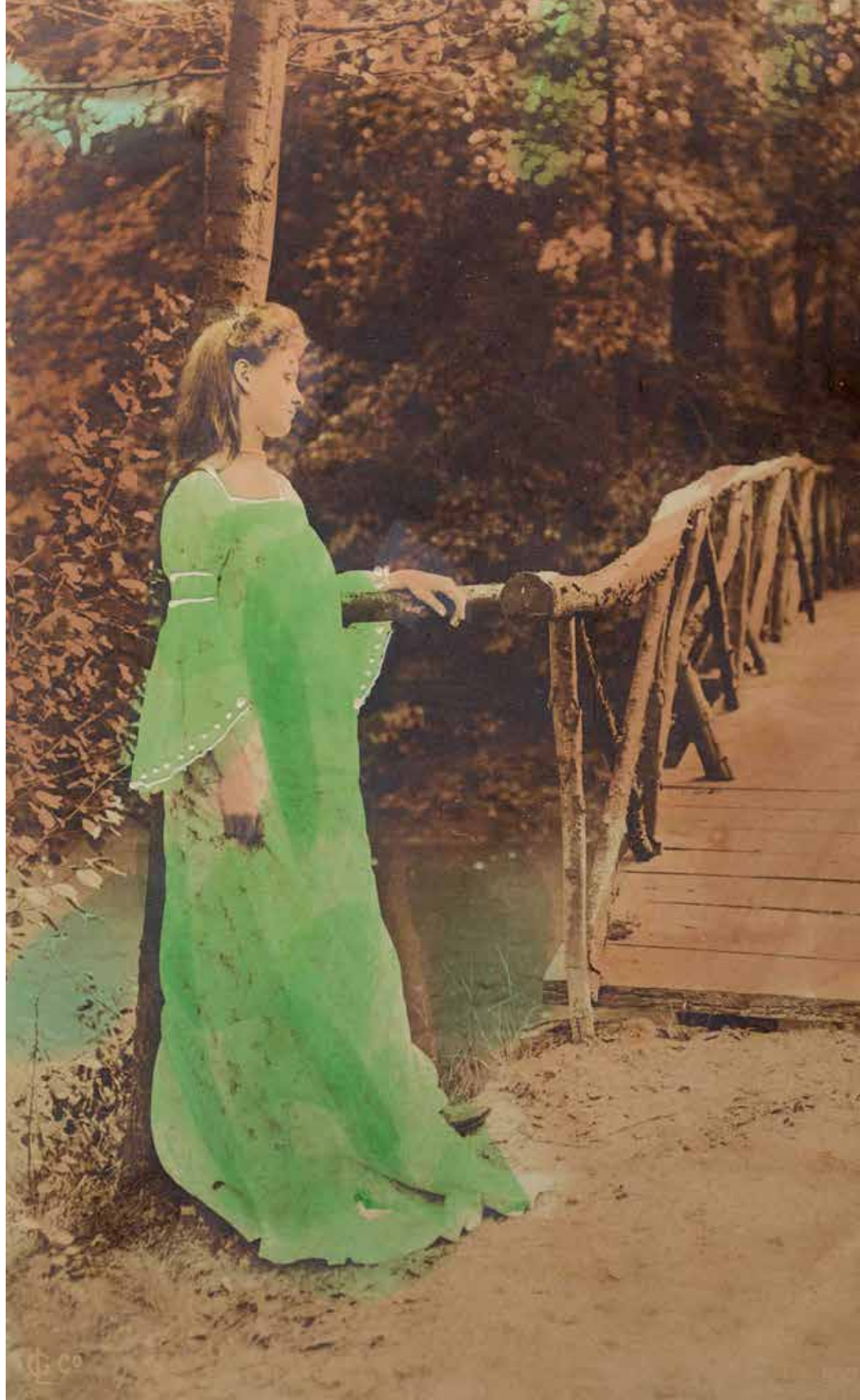
6.17 Ernest Hébert (1817-1908), *Les filles d'Alvito*, 1855, olieverf op doek, 218 x 150 cm, Musée d'Orsay; Musée Hébert, Paris, RF 1978-54

6.18 REX, *Mignon/Femme Italienne avec mandoline*, 1910-1919, prentbriefkaart, 14 x 9 cm, particuliere collectie AG

6.19 Mignon/*Femme Italienne avec mandoline*, 1905-1910, prentbriefkaart, 14 x 9 cm, particuliere collectie AG

6.20 Reutlinger, Paris, *Femme Italienne/Mignon*, 1900-1905, prentbriefkaart, 14 x 9 cm, particuliere collectie AG

6.21 *Femme*, kooldruk, prentbriefkaart 14 x 9 cm, particuliere collectie AG

Italiëne met bloemen en vlinders, ca. 1866-1868, olieverf op paneel, 33 x 20,9 cm, particuliere collectie, voorheen Simonis & Buunk Kunsthandel, Ede

Italiëne, 1867, olieverf op doek
57,5 x 27 cm, particuliere collectie,
voorheen Mark Smit Kunsthandel,
Ommen

COLOFON

La Bohème. Hollandse kunstenaars in Parijs 1866-1874
verschijnt ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling
in het Katwijkse Museum van 2 juli t/m 15 oktober 2023.

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Tekst

Tiny de Liefde-van Brakel

Fotografie

Wim Zandbergen (tenzij anders aangegeven)

Beeldredactie

André Groeneveld

Vormgeving

Miriam Schlick, ExtraBlond

© 2023 WBOOKS Zwolle / de auteur

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2023.

ISBN 978 94 625 8561 4

NUR 646

De schilderijen gemerkte met een *
zijn niet op de tentoonstelling te zien.

Tentoonstellingscommissie

Ans Parlevliet, voorzitter
Huig van Duijn, secretaris
Arie van Egmond, penningmeester
Arend van Duijn
André Groeneveld
Cees Haasnoot
Ton Hetebrij
Henri Kool
Johan Thelen
Wil Zuijderduijn

Beeld

omslag: Jacob Maris 1837-1899, **Italië met bloemen en vlinders**, ca. 1866-1868, olieverf op paneel, 33 x 20,9 cm, particuliere collectie, voorheen Simonis & Buunk Kunsthandel, Ede

pagina 4-5 en 140-141:

Brieven die David Adolphe Artz schreef aan zijn mecenas Johannes Kneppelhout vanuit Parijs, 1866-1874. De inhoud van deze brieven vormt de basis voor deze novelle. Particuliere collectie

schutblad voor:

Hachette et Cie, **Nouveau plan de Paris**, 1872, kaart 81 x 69 cm, particuliere collectie AG

schutblad achter:

Théodore Lefèvre, editeur Rue des Poitevins nr.2, **Le Paris de l'Exposition, Nouveau Plan**, 1867, particuliere collectie AG